

УДК 364.048.6

ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДИНИ І АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

О.В. Столяренко, О.В. Столяренко, Л.С. Вишивана

Статтю присвячено проблемі гуманізації теоретико-методологічних і практичних засад розв'язання завдань професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями. Результатом проведеного дослідження є поглиблення соціально-економічної сутності професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями.

Ключові слова: особа з обмеженими фізичними можливостями, інвалід, зайнятість, професійна реабілітація, робоче місце інваліда, соціальна захищеність.

ЦЕННОСТНОЕ ОТНОШЕНИЕ К ЧЕЛОВЕКУ И АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ ЛИЦ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ФИЗИЧЕСКИМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ

О.В. Столяренко, О.В. Столяренко, Л.С. Вишивана

Статья посвящена вопросам гуманизации теоретико-методологических и практических основ профессиональной реабилитации лиц с ограниченными физическими возможностями. На основании изучения, критического рассмотрения и обобщения углублено социально-экономическую сущность профессиональной реабилитации лиц с ограниченными физическими возможностями.

Ключевые слова: человек с ограниченными физическими возможностями, инвалид, занятость, профессиональная реабилитация, рабочее место, социальная защищенность.

VALUE TO HUMAN BEINGS AND VITAL ISSUES VOCATIONAL REHABILITATION OF PERSONS WITH DISABILITIES

O.Stolyarenko, O.Stolyarenko, L. Vushuvana

Article is dedicated to the questions of the development of theoretical- methodological and practical basis of an employment and professional rehabilitation of individuals with limited physical abilities. The result of the conducted research is: an improvement of the social and economic basis of the notion of professional rehabilitation of individuals with limited physical abilities and determining of its elements

Key words: individuals with limited physical abilities, invalid, employment, professional rehabilitation, work place, social security.

Стратегічний курс України, спрямований на побудову соціально орієнтованої ринкової економіки та інтеграцію в світовий економічний простір, потребує дотримання принципів гуманізму в здійсненні ряду превентивних заходів щодо посилення соціального захисту вразливих верств населення, насамперед осіб з обмеженими фізичними можливостями. Кількість таких осіб з кожним роком зростає. Проте лише дві людини зі ста, які проходять повторний огляд, відновлюють свою здатність до праці. Це спричиняє соціальну напругу, бідність, незахищеність, матеріальну й моральну деградацію осіб з обмеженими фізичними можливостями та членів їхніх сімей. Тому необхідною умовою досягнення сприятливого духовного стану розвитку нації, високого рівня соціальної зрілості і моральності суспільства є працевлаштування та професійна реабілітація інвалідів [4, с. 101]. Це зумовлює необхідність дослідження цих процесів та обґрунтування напрямів покращання ситуації, що є надзвичайно складною проблемою. Гуманізація суспільства, ціннісне й толерантне ставлення до людини мають врешті-решт перетворитися із гасел на реальну програму дій [6]. Державна соціальна політика має керуватися передусім гуманістичними принципами. Турбота про добробут кожного виявляється в конкретному розв'язанні проблем уразливих верств населення. А питання інтеграції в соціум, працевлаштування громадян з особливими потребами стоїть сьогодні надзвичайно гостро. Використання праці, професійної реабілітації, соціальної захищеності осіб з обмеженими фізичними можливостями в умовах нинішнього етапу трансформації економіки й формування соціально орієнтованого ринку праці вивчені недостатньо. Тому ми й обрали для дослідження саме цю проблему.

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних засад забезпечення зайнятості та професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями на основі ціннісного ставлення до людини. Предметом – проблеми зайнятості та професійної реабілітації працюючих і непрацюючих осіб з обмеженими фізичними можливостями I, II і III груп інвалідності.

Проблеми трудових відносин, зайнятості, професійного навчання населення, у тому числі його соціально вразливих верств привертають увагу науковців і практиків. Значний внесок у їх розробку належить С. І. Бандурі, Д. П. Богиня, І. К. Бондар, О. А. Бугуцькому, Б. М. Генкіну, І. Ф. Гнибіденко, О.А. Грیشновій, М. І. Долішній, С. І. Дорогунцову, Т. А. Заяць, К. В. Корсак, М. М. Костаків, Ю. М. Краснову, Г.І. Купаловій, В. І. Куценко, Е. М. Лібановій, В. Ф. Машенкову, І. С. Масловій, А.А. Нікіфоровій, В. В. Онікієнко, Н. О. Павловській, В. О. Покришук, В.А.Савченко, М. В. Шаленко, Л.О. Шепотько, Л. Г. Чернюк та іншим.

Професійне навчання для інваліда – це підвищення його соціального статусу та доходу, розвиток навичок та умінь працювати. Основною метою професійного навчання інвалідів є їхня інтеграція в суспільство. Держава гарантує особам з обмеженими можливостями виховання, здобуття освіти на рівні, що відповідає їхнім здібностям та можливостям. Створення належних умов життя дасть змогу людям з особливими потребами повніше реалізувати особистий потенціал, брати посильну участь у державному будівництві, інтегруватися в соціум. До цього спонукає підписання Україною міжнародних документів, у відповідності з якими створюється й удосконалюється власна правова база та розробляються відповідні соціальні програми. Так, у 1991 р. був прийнятий, а в наступні роки доповнений і вдосконалений, Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», що передбачає їхні спеціальні права, без яких вони не можуть успішно інтегруватися в суспільство, зокрема: право на медичну допомогу (безкоштовно або на пільгових умовах), на реабілітацію й санаторно–курортне лікування; на забезпечення безперешкодного доступу до інформації за допомогою засобів комунікації та до об'єктів соціальної інфраструктури. Крім того гарантуються права на освіту, працевлаштування, матеріальне забезпечення, соціально–побутове, транспортне обслуговування, створення громадських об'єднань.

Відповідно до положень цього Закону розроблено й затверджено цілу низку документів, зокрема: Комплексну програму розв'язання проблем інвалідності в Україні, Положення про медико–соціальну експертизу, про індивідуальну програму реабілітації, про фонд соціального захисту інвалідів в Україні.

Останнім часом прийнято низку законодавчих і нормативних актів, що гарантують соціальну захищеність державою тих категорій громадян, які через вроджені або набуті фізичні чи психічні вади потребують особливої уваги й захисту. Серед них – закони України: «Про внесення змін до деяких законів України щодо реалізації інвалідами права на трудову зайнятість» (23 лютого 2006 р.); «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (6 жовтня 2005 р.); «Про внесення змін до Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (31 травня 2005 р.). У них йдеться, зокрема, про дотримання 4–х відсоткового нормативу з працевлаштування інвалідів на підприємствах, в установах і організаціях, незалежно від форми власності і господарювання.

Дошкільне виховання, навчання інвалідів здійснюється в загальних або спеціалізованих дошкільних та навчальних закладах, таких як дитячі садки спеціалізованого типу, у яких на теперішній час збільшується кількість дітей з фізичними вадами.

У сфері управління Міністерства праці та соціальної політики України наразі функціонують спеціалізовані навчально-виховні заклади інтернатного типу для дітей-інвалідів (Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум-інтернат, Харківський обліково-економічний технікум-інтернат ім. Ф.Г. Ананченка, Луганське професійно-технічне училище-інтернат, Самбірське професійно технічне училище-інтернат, Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій і праці), які створюють умови для професійної реабілітації, здобуття робітничих професій та спеціальностей найбільш незахищеному контингенту молоді, що має I–III групи інвалідності. Житомирське вище професійне училище приймає до своїх лав студентів-інвалідів віком до 25 років. Особи з обмеженими фізичними можливостями мають змогу навчатися за конкретно-спроможними професіями, а саме: радіотехнік, слюсар-електрик, кравець, закрійник та спеціальностями – економіка підприємств, соціальна робота, бухгалтерський облік.

При навчанні, професійній підготовці чи перепідготовці інвалідів поряд із загальними допускається застосування альтернативних форм навчання. Обдаровані інваліди мають право на безоплатне навчання музиці в загальних навчальних закладах або спеціальних позашкільних закладах. Під час навчання пенсія й стипендія інвалідам виплачується в повних розмірах, а після закінчення навчального закладу їм надається право вибору місця роботи з наявних варіантів або, за їхнім бажанням, надається право вільного працевлаштування.

Результати досліджень дозволяють дійти висновку, що в питаннях праці і зайнятості спостерігається чи не найбільша розбіжність між думкою посадових осіб місцевої влади, представників недержавних організацій, ЗМІ та самих людей з інвалідністю. Така тенденція є досить проблемним явищем. У той час, коли посадові особи не бачать особливих проблем у цих питаннях, люди з інвалідністю наводять приклади, що вказують на значні обмеження в можливості заробляти собі на життя вільно обраною працею. Утім, є окремі проблеми, на які вказує більшість учасників моніторингу. Це – недостатність з

боку держави належних заходів, спрямованих на найм людей з інвалідністю в державному секторі та стимулювання їх прийому на роботу в приватному секторі; на надання людям з інвалідністю можливості ефективного доступу до загальних програм технічної та професійної орієнтації, служб працевлаштування, професійного навчання; на забезпечення людям з інвалідністю пристосування до робочого місця.

На рівні законодавства найбільше занепокоєння викликають проблеми визначення механізмів контролю за забезпеченням атестації робочих місць інвалідів, виділення їх у межах 4% квоти від загальної кількості працюючих. Залишилась недосконалою й непрозорою система надання податкових пільг підприємствам організацій інвалідів, що зробило можливим використання корупційних схем.

Учасники згаданого моніторингу неодноразово вказували на проблеми, пов'язані з неможливістю працевлаштуватись, порушенням законодавства про працю щодо людей з інвалідністю. Наголошувалось на тому, що «...відсутня жодна справжня охорона надомної праці інвалідів (постійні випадки невиплати зарплатні інвалідам приватними роботодавцями (наприклад, у випадках роботи диспетчерами на домашніх телефонах). При тому, що роботодавці ставлять часто щось на зразок рабських умов праці (необмежені години робочого дня, відсутність вихідних і т.д.), так ще й зароблену зарплату часто не виплачують. До речі, середня зарплатня за надомну працю біля 200 грн. на місяць. Якщо роботодавець не віддав інваліду зарплату, то марно звертатись до міліції, бо ця мінімальна сума не є підставою для порушення кримінальної справи)».

Ось ще один приклад від учасників фокус-груп: «... у мене трудовий стаж з 14 років, але досить кваліфікована праця – проблема, оскільки важко дістатися до неї. Мені запропонували роботу. Якщо сидіти за комп'ютером у них – одна ставка, якщо вдома, виконуючи ту саму роботу – набагато менше. Пропонують надомну працю за 300-400 грн. Пояснили – ви надомний працівник. Вам вистачить. Для людей з інвалідністю ставки йдуть набагато нижчими. Чому? Примхи роботодавців? Дешева робоча сила?».

Результати проведеного соціологічного обстеження інвалідів Вінницької області свідчать, що на прийняття ними рішення стосовно трудової діяльності вплинули: необхідність заробляти гроші через малу пенсію (42% відповідей); прагнення бути в колективі (18,5%) та приносити користь суспільству (7,3%); сподівання на допомогу підприємства в отриманні медичних послуг (8,3%); бажання набутися професійних знань і навиків (6,3%); можливість отримати пільгові путівки на лікування та оздоровлення (5,3%); сподівання на допомогу підприємства в розв'язанні житлових і побутових проблем (5,4%) тощо.

Визначено та систематизовано основні параметри якісного складу інвалідів-претендентів на робочі місця й професійне навчання: стать, вік, сімейний стан, рівень освіти, професія (спеціальність), кваліфікація, місце проживання, стаж роботи, величина.

Доведено, що рівень зайнятості інвалідів Вінницької області не виправдано низький і не відповідає їхнім потенційним можливостям. Це – 11% від їх загальної чисельності. Насправді рівень зайнятості інвалідів нижчий, оскільки нині не працюють або працюють не на повну потужність багато підприємств. Найбільша чисельність та частка інвалідів зайнята в: промисловості; сільському господарстві, мисливстві, лісовому та рибному господарстві; охороні здоров'я та соціальній допомозі; транспорті та зв'язку; освіті. Виявлено, що у Вінницькій області для інвалідів резервується до 8 тис. робочих місць. Проте це не вирішує проблему їхньої зайнятості, оскільки реальний їх попит на робочі місця в декілька разів більший. Фактично ж працевлаштовуються на заброньовані робочі місця тільки трохи більше 3-х відсотків претендентів. Основними причинами такого стану є: ігнорування потреб осіб з фізичними вадами, безвідповідальне ставлення до трудового законодавства багатьох керівників підприємств, кризовий економічний стан самих підприємств, відсутність альтернативних форм ухвалення рішень щодо виконання доведеного нормативу робочих місць [3, с. 206].

Визначено також найсприятливіші з погляду інвалідів галузі економіки для працевлаштування: охорона здоров'я (21,7% відповідей); побутове обслуговування (18,1%); освіта (10,9%); торгівля (9,6%); апарат органів управління (9,0%); сільське господарство (7,8%); промисловість (6,6%), що необхідно враховувати при створенні для них робочих місць.

Не дивлячись на виявлену позитивну тенденцію збільшення кількості створених робочих місць інвалідами-підприємцями, темпи розвитку малого підприємництва в регіоні недостатні. Установлено основні причини, що стають на заваді розвитку підприємництва серед інвалідів: недосконала фінансово-кредитна політика, несприятливе оподаткування, бюрократизм, низька конкурентоспроможність продукції, виробленої інвалідами, та неготовність їх до ведення власної справи. Для того, щоб інваліди могли організувати власну справу й стати підприємцями, на їх погляд, необхідно: надати можливість отримання кредиту для організації власної справи на пільгових умовах (25,2% відповідей); безкоштовно забезпечити їх транспортними засобами (21,0%); організувати безоплатне навчання майбутніх підприємців (16,7%); виявляти інвалідів, здатних до підприємницької діяльності (13,2%); створити пільгове оподаткування (14,9%); здійснювати постійне консультування та інформаційне супроводження інвалідів-підприємців (9,0%).

Багато роботодавців не бажає брати на роботу інваліда. Хоча законодавством визначені спеціальні робочі місця відповідно до статті 19 ЗУ «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», для підприємств, установ і організацій встановлюється норматив робочих місць для забезпечення працевлаштування інвалідів у розмірі 4 % від загального числа працівників, а якщо працює від 15 до 25 осіб – має надаватися 1 місце. Причому – це окреме робоче місце або ділянка виробничої площі на підприємстві, незалежно від форм власності, де створено необхідні умови для праці інваліда. Робоче місце інваліда може бути звичайним, тобто обладнаним спеціальним технічним оснащенням, пристосуваннями й пристроями для праці інвалідів, залежно від анатомічних дефектів чи нозологічних форм захворювання та з урахуванням рекомендації медико-соціальної експертної комісії, професійних навичок і знань інваліда. Підприємства або організації, незалежно від форм власності і господарювання, де число працюючих інвалідів менше, ніж встановлено нормативом, щороку сплачують штрафи відповідним відділенням Фонду України. Такі штрафні санкції накладаються в розмірі середньої річної заробітної плати на відповідному підприємстві або організації за кожне робоче місце, незайняте інвалідом. Тому деякі підприємства більше зацікавлені зберегти робочі місця інвалідів, ніж перераховувати кошти в Державний бюджет для фінансування заходів щодо їхньої соціально-трудової та професійної реабілітації [2, с. 97]. Але таких підприємств мало, навпаки, вони працюють навіть рентабельно, вишукують різні причини, аби не реєструватися в зазначеному Фонді, не виконувати розпорядження та не сплачувати цільові кошти на створення робочих місць для працевлаштування інвалідів.

Таким чином, працевлаштування інвалідів є складовою соціальної політики України. Вони забезпечують адаптацію та інтеграцію інвалідів у суспільство, допомагають людям з функціональними обмеженнями повірити в свої можливості і раціонально використовувати їх для розвитку держави.

Державна політика зайнятості та професійної реабілітації інвалідів не достатньо ефективна й потребує подальшого розвитку. Вона повинна будуватися на таких основних принципах: забезпечення рівності прав інвалідів та контроль за їх дотриманням; державне фінансування їхнього соціального захисту з урахуванням реальних потреб; сприяння професійній реабілітації та працевлаштуванню; децентралізація відповідальності за соціальний захист осіб з обмеженими фізичними можливостями, орієнтація на місцеві органи влади. Установлено, що більше половини від усіх інвалідів хочуть працювати. Проте цьому перешкоджають їхня обмежена працездатність, низький освітньо-професійний рівень, мала можливість перекваліфікуватися чи підвищити кваліфікацію, обмаль вільних спеціально обладнаних робочих місць, неможливість упровадження гнучкого графіку роботи. Багато проблем потребує розв'язання й доведення, що людина – найвища цінність, особливо хвора, з особливими потребами. І обов'язок громадян і держави – допомагати й підтримувати їх.

Література

1. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Зб. Наук. праць/ За заг. ред. П. М. Таланчука, Г. В. Онкович. – К. : Вид-во «Університет «Україна», 2004. – 386 с.
2. Богданов С. Соціальний захист інвалідів / С. Богданов. – К. : Вид-во Соломії Павличко. – «Основи», 2005. – 268 с.
3. Лесько О. Забезпечення зайнятості та професійної орієнтації осіб з обмеженими фізичними можливостями – важливе завдання соціально-економічної політики / О. Лесько // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил Укр аїни. – 2002. – Вип.7.
4. Лесько О.Й. Соціально-економічні аспекти зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями / О. Й. Лесько, І. Г. Мельник // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2008. – Вип. 139. – 101с.
5. Пашков А.Г. Педагогические основы социальной реабилитации детей с ограниченными возможностями / А. Г. Пашков, А. Д. Гонеев. – Курск: Изд-во КГМУ, 2007. – 346 с.
6. Столяренко О. В. Виховання культури толерантних взаємин у студентської молоді: навчально-методичний посібник / О. В. Столяренко, О. В. Столяренко. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 248 с.

References

1. Aktual'ni problemy navchannya ta vykhovannya lyudey z osoblyvymy potrebamy: Zb. Nauk. prats'/ Za zah. red. P. M. Talanchuka, H. V. Onkovych. – K. : Vyd-vo «Universytet «Ukrayina», 2004. – 386 s.
2. Bohdanov S. Sotsial'nyy zakhyst invalidiv / S. Bohdanov. – K.: Vyd-vo Solomiyi Pavlychko. – «Osnovy», 2005. – 268 s.
3. Les'ko O. Zabezpechennya zaunyatosti ta profesiyanoi oriyentatsiyi osib z obmezhenymy fizychnymy mozhlyvostyamy – vazhlyve zavdannya sotsial'no-ekonomichnoyi polityky / O. Les'ko // Rehional'ni aspekty rozvytku i rozmishchennya produktyvnykh syl Ukr ayiny. – 2002. – Vyp.7.
4. Les'ko O.Y. Sotsial'no-ekonomichni aspekty zaunyatosti osib z obmezhenymy fizychnymy mozhlyvostyamy / O.Y. Les'ko, I. H. Mel'nyk // Ekonomika: problemy teoriyi ta praktyky. – 2008. – Vyp. 139. – 101s.
5. Pashkov A. G. Pedagogicheskie osnovy i sotsialnoy rehabilitatsii detey s ogranichennyimi vozmozhnostyami / A. G. Pashkov, A. D. Goneev. – Kursk: Izd-voKGMU, 2007. – 346 s.
6. Stolyarenko O. V. Vykhovannya kul'tury tolerantnykh vzayemyn u student-s'koyi molodi : navchal'no-metodychny posibnyk / O. V. Stolyarenko, O. V. Stolyarenko. – Vinnytsya: TOV «Nilan-LTD», 2014. – 248 s.